

Edith Stein

EDITH STEIN
FOTOALBUM

MARIA AMATA NEYER

Auteur: Maria Amata Neyer werd in Keulen geboren in 1922. Eerst studeerde zij geneeskunde, daarna fysica. In 1944 trad zij binnen in de karmel van Keulen. Behalve twee korte onderbrekingen is zij er priorin sinds 1961. Zij heeft het Edith-Stein-archief opgericht en zij leidt het. Reeds vele jaren houdt zij zich bezig met navorsingswerk betreffende Edith Steins leven.

De Nederlandse vertaling van dit fotoalbum werd verzorgd door Koen De Meester, karmeliet.

Deze uitgave werd mogelijk dank zij karmel Keulen en Echter Verlag Würzburg.

C.I.P. KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK ALBERT I

Oorspronkelijke titel: EDITH STEIN, Ihr Leben in Dokumenten und Bildern.
Oorspronkelijke uitgever: Echter Verlag, Würzburg
uit het Duits vertaald door: Koen De Meester, karm.

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)
Tweede druk
ISBN: 9789076671871
Wettelijk depot: D/2013/0770/03
NUR 707
Druk: De Windroos, Beernem

Bronvermelding foto's

*P. 25
P. 26
P. 34 rechts
P. 35 rechts boven

P. 38 links
P. 48 en 50 rechts
P. 52 boven*

Omslag en alle andere

*Stadsarchief Frankfurt
Ursula Edelmann, Frankfurt
Franz Bücheler, Bergzabern
Bildkunst-Verlag Poppe,
Bad Kissingen
Luchtfoto, Hamburg
Beuroner Kunstverlag
Kunstverlag Hans Storms,
Mönchengladbach
Edith-Stein-archief, Keulen*

Inhoud

Ten geleide – Trappen van een leven	7
Breslau – ”Wij zijn op de wereld om de mensheid te dienen...”	9
Göttingen – ”...de blik op nieuwe werelden...”	19
Freiburg – ”...gehoorzamen kan ik niet...”	25
Bergzabern – ”Mijn geheim is het mijne...”	31
Spiers – ”...een kleine, eenvoudige waarheid, die ik te zeggen heb...”	36
Beuron – ”...als een voorhof van de hemel...”	47
Münster – ”...waar mijn grenzen zijn...” .	51
Keulen – ”...voor alle mensen voor Gods aanschijn staan...”	55
Echt – ”...afscheid... voor het leven...” . .	67
Chronologie	80
In de Duitse uitgave gebruikte literatuur .	82
Nederlandse literatuur	83

Trappen van een leven

Ieder mensenleven verbergt een geheim, dat in het duister van het ondoorgrondelijke ligt. Historische research en psychologische verheldering zijn onontbeerlijk voor een goede biografie, en toch laat een mensenleven zich niet ten volle door de gedachte ontsluiëren. Eerder laat het zich in beelden uitdrukken. Zulk een beeld vinden wij in de Heilige Schrift, in het eerste boek.

”Toen de zon ondergegaan was, kreeg Jakob een droom. Hij zag een ladder die op de aarde stond en waarvan de top tot in de hemel reikte. Langs die ladder gingen Gods engelen op en af. Ineens stond Jahwe bij hem en zei : Ik ben Jahwe, de God van uw vader Abraham en de God van Isaak ... Ik ben met u, Ik zal u behoeven. Door u zal zegen komen over alle geslachten van de aarde. Ik zal u niet verlaten tot Ik mijn belofte heb vervuld” (Gen. 28, 11–15).

Voor Edith Stein heeft het beeld van de opstijging veel betekend. Haar hoofdwerk ”Endliches und ewiges Sein” noemt zij een ”poging om op te stijgen naar de zin van het Zijn”. Haar laatste, onvoltooid gebleven werk was een studie over de kerkleraar van de karmelorde, Joannes van het Kruis. Alsof ze een voorgevoel had van de toekomst, had ze elke vrije minuut gewijd aan deze heilige mede-

broeder, wie in zijn leven en leer maar één doel voor ogen stond: ”de beklimming van de berg Karmel”, waar God zich laat ontmoeten. Laten we hier elk misverstand uit de weg ruimen! Beelden van trappen, een ladder of een berghoogte kunnen doen denken aan pres-tatie, inzet, wilskracht. En zo deze al nodig zijn, het beslissende is niet de vrucht van onze eigen inspanning. Bijna had zulk een misverstand, van een mysticus en lyrisch dichter als Joannes van het Kruis, minnezanger van de goddelijke liefde, ook een ascetische kracht-patser gemaakt!

En Edith Stein? Hoe vaak heeft men haar ongewone bekwaamheid tot onvoorwaardelijke consequentie geroemd! Maar niet de gevolgtrekking van haar logisch denken en niet het doorzettingsvermogen van haar sterke wil hebben in haar de voltooiing bewerkt, als wel de logica van haar onverstoorbare liefde: ”Ik zal u niet verlaten tot Ik mijn belofte heb volbracht”, zegt de Heer (Gen. 28, 15).

Keren we nu naar ons bijbels beeld terug. Jakob slaapt en droomt. ”Toen de zon ondergegaan was” (Gen. 28, 11), in het nachtelijk duister dus, ziet hij de boden van God op de treden van de ladder staan. Het zijn de treden

van zijn groeien en worden, van zijn innerlijk: daar gebeurt wat hij in een droom ziet.

De geestelijke raadsman van Edith Stein, de aartsabt van Beuron, Dr. Raphael Walzer, die vele jaren lang haar vriend zal zijn, grijpt naar hetzelfde beeld als hij het over Edith heeft. Hij ervaart haar innerlijk leven als buitengewoon eenvoudig, als heel diep en rustig. En tegelijkertijd stelt hij zich deze innerlijke wereld vol beweging voor: als een soort Jakobs ladder, zo zegt hij, waarop haar gedachten, inzichten en intuïties, plannen en wensen, als boden tussen God en haar op- en neergaan.

Deze foto toont ons de ouders, broers en zusters van Edith Stein. Het is een fotomontage van rond 1894. Na de plotse dood van vader betreurden de zinnen het dat zij geen volledig familieportret bezaten en lieten een pasfoto van de overledene in een groepsfoto inwerken. We bemerken op de tweede rij, van links: Arno (1879, Gleiwitz – 1948, San Francisco, USA); Else (1874, Gleiwitz – 1954, Bogotà, Columbië); Siegfried Stein (1843, Langendorf, Opper-Silezië – 1893, Frauenwaldau/Goschütz); Elfriede (1881, Lublinitz, Opper-Silezië – 1943, Theresienstadt); Paul (1872, Gleiwitz – 1943, Theresienstadt); en op de eerste rij, van links: Rosa (1882, Gleiwitz – 1942, Auschwitz); Augusta Stein, geboren Courant (1849, Lublinitz – 1936, Breslau); Edith (1891, Breslau – 1942, Auschwitz); Erna (1890, Lublinitz – 1978, Langhorne, USA). Edith zou schrijven: "Mijn moeder heeft eens gezegd dat elk van haar kinderen haar voor een apart raadsel plaatste."

Met dit innerlijke beeld komt ook het uiterlijke overeen. Want ook het uitwendige leven van Edith Stein is als een weg die trapsgewijze opklimt. D.w.z. altijd loopt een fase van haar leven met grote logica naar de volgende toe. Elk traject sluit zinvol bij het vorige aan om op zijn beurt in het volgende over te gaan – een nieuwe halte tegemoet. Het valt op hoezeer de levensfasen van Edith Stein verbonden zijn met plaatsen: steden waar ze woont en groeit, studeert en onderwijst, lief en leed ondervindt – en ten slotte ook thuishkomt.

Aanvankelijk woonde het gezin in de Kolenstraat 13, waar Edith geboren werd. Vervolgens trok men naar de Schiesswerderstraat en spoedig daarna naar de Jagerstraat 5, waar de acht gezinsleden zich jarenlang tevreden moesten stellen met een woning bestaande uit drieënehalve kamer. De houtwerf bevond zich toen in de Rozenstraat. Over deze werf heeft Edith veel verteld. De kinderen uit aanverwante families en die uit de buurt mochten daar stoeien. Voor Edith Stein had zulk een speelruimte een grote opvoedkundige waarde, als een plaats waar voor het eerst de arbeidszin wordt gewekt, waar volharding wordt aangekweekt, een plaats van ontmoeting ook. – Ook de arbeiders op de werf hoorden bij de familie. Mevrouw Stein was royaal tegenover hen, maar gedroeg zich in dit groot bedrijf evenzeer als een echte beheerder. Wanneer mevrouw Stein 's winters met warme handen van de houtwerf terugkwam, scheen het Edith altijd toe "dat alle leven en warmte in hun huis van haar uitstraalde".

BRESLAU

”Wij zijn op de wereld om de mensheid te dienen...”

Breslau, de hoofdstad van Silezië, economisch en cultureel centrum van Oost-Duitsland: dat is de wereld van Edith Stein als kind. ”Op 12 oktober 1891 werd ik, Edith Stein, dochter van de overleden koopman Siegfried Stein en zijn

vrouw Augusta (geboren Courant) te Breslau geboren. Ik ben een Pruisisch onderdaan en jodin.”

De ouders van Edith dreven een houthandel; ze waren in 1889–90 naar Breslau getrokken

Mevrouw Augusta Stein placht haar gezin in drie groepen op te delen: de jongens, de meisjes en de "kinderen": de twee nakomertjes Erna en Edith, levenslang door een bijzondere vriendschap met mekaar verbonden. Erna werd gynaecologe en huwde met de huidarts Dr. Hans Biberstein (1889–1965). De foto werd rond 1898 gemaakt; rechts Edith, links Erna. Zoals hun oudere zusters bezochten beiden de Viktoriaschool op het Ridderplein, later Blücherstraat: eerst meisjesschool, dan lyceum, ten slotte middelbare school. Dank zij een toegevoegd examen Grieks behaalde Edith het eindexamen van de humaniora.

om financieel vooruit te komen. Augusta en Siegfried Stein hadden elf kinderen, van wie er zeven volwassen werden. Kort na Ediths geboorte sterft haar vader. De zelfstandige, fiere en doelbewuste Augusta Stein neemt dadelijk de leiding van de houthandel op zich en maakt van de met schulden belaste zaak een firma van aanzien. Zij is een overtuigde jodin, die haar gezin in gelovige wetsgetrouwheid voorgaat. Toch slaagt zij er niet in de rijkdom van de joodse spiritualiteit aan haar kinderen over te dragen.

Edith, de lieveling van haar moeder, door haar zusters beschermd en verwend, maakt als kind een sprongsgewijze ontwikkeling door: nu eens is ze sprankelend levenslustig, wijsneuzig en onbescheiden, dan weer dromerig, gesloten en angstig. Het hoogbegaafde kleintje verafschuwt de kleuterschool, maar is vol enthousiasme voor de lagere school. Maar als ze veertien jaar is, zet ze plots de studie stop. Twee jaar later is ze weer vol nieuwe ijver; ze neemt privé-lessen en keert naar het gymnasium terug, dat ze schitterend afsluit met het eindexamen in 1911.

Over die tijd van schoolmoetheid stelt Edith later vast: "Ik was het leren beu ..." Zij verklaart dit vanuit de onrust teweeggebracht door de ontwikkelingsjaren en door de levensbeschouwelijke vragen die begonnen op te duiken. Tegelijk voelt de halfvolwassene aan, met die onfeilbare zekerheid die wij bij Edith

In 1903 kocht Mevrouw Stein voor haar gezin het ruime woonhuis Michaelisstraat 38, en in de nabije buurt de houtwerf Matthiasstraat 151. Aan het hek van de voortuin ziet men de bordjes hangen van de artspraktijk van Dr. Erna Biberstein-Stein. Op de eerste verdieping zie je enkele familieleden voor het raam staan. Als studente placht Edith, bij het thuiskomen, al filosoferend voor het hek nog wat met vrienden op en neer te wandelen. Dat was niet naar de zin van haar moeder. Edith zal later daarover schrijven: "Natuurlijk konden de burens niet vermoeden dat wij in psychologische en kentheoretische problemen verdiept waren! Van onze kant beklemtoonden wij bij iedere gelegenheid dat het ons om het even bleef wat 'men' zei en wat 'de mensen' zouden denken ..."

Edith, Erna en Gerhard Stein, het zoontje van hun oudste broer Paul. De foto werd genomen in de tuin van de familie Stein, vermoedelijk in 1905.

Bij blz. 12/13:

Omwille van haar voortreffelijke prestaties werd Edith Stein bij het eindexamen van de mondelinge overhoring ontslagen. Het eindexamen werd op 3 maart 1911 uitgereikt. Op te merken valt het ontbreken van godsdienstondericht. Aan het getuigschrift werd ten slotte op 26 oktober 1915 nog een aanvullend attest toegevoegd voor Grieks.

Städtische Viktoriafschule in Breslau
Studienanstalt der realgymnasialen Richtung

Zeugnis der Reife.

Ernst Klein

geboren den 12. Oktober 1891 zu Loblenitz, Kreis ...

..., evangelischer Konfession, Tochter des in Loblenitz wohnenden
Kaufmanns Rudolf Klein zu ...

..., war 3 Jahre auf der realgymnasialen Studienanstalt der Viktoria-
schule und zwar ein Jahr in der obersten Klasse.

I. Führung und Aufmerksamkeit:

*Die Führung war gut, die Aufmerksamkeit sehr gut -
Von der mündlichen Prüfung wurde sie befreit.*

II. Kenntnisse und Fertigkeiten.

1. Religionslehre:

Gesamturteil:

2. Deutsch:

*Die Klassenleistungen waren sehr gut, die
sehr gut. Auf der Abkürzungsaufgabe war
sie sehr gut. Die Aufsätze waren
über den Kaufmann der Pforte sehr gut
kenntnis in der Literaturgeschichte.*

Gesamturteil: sehr gut.

3. Französisch:

*Die französische Grammatik war sehr gut
für die Aufsätze, die Aufsätze waren
sehr gut. Die Aufsätze in der Klasse
waren sehr gut, die Aufsätze in der Klasse
waren sehr gut. Die Aufsätze in der Klasse
waren sehr gut. Die Aufsätze in der Klasse
waren sehr gut.*

Gesamturteil: gut.

4. Englisch:

*In der Grammatik war sie sehr gut. Die Aufsätze
in der Klasse waren sehr gut. Die Aufsätze
in der Klasse waren sehr gut. Die Aufsätze
in der Klasse waren sehr gut. Die Aufsätze
in der Klasse waren sehr gut.*

Gesamturteil: gut.

5. Lateinisch:

*Die Klassenleistungen waren sehr gut, die
sehr gut. Die Aufsätze waren sehr gut. Die
Aufsätze waren sehr gut. Die Aufsätze
waren sehr gut. Die Aufsätze waren
sehr gut.*

Gesamturteil: sehr gut.

6. Geschichte:

Die Klassenleistungen waren sehr gut.

Gesamturteil: sehr gut.

7. Erdkunde:

Die Hauptprüfungen waren gut.

Gesamturteil: gut

8. Mathematik:

Die Hauptprüfungen waren gut, wenn auch noch eine schriftliche Prüfungswende.

Gesamturteil: gut

9. Physik:

Die Hauptprüfungen sowie die schriftliche Prüfungswende waren gut.

Gesamturteil: gut

10. Chemie:

Die Hauptprüfungen waren sehr gut.

Gesamturteil: gut

11. Turnen: gut

12. Zeichnen: gut

13. Singen: —

Die unterzeichnete Prüfungskommission hat ihr demnach das Zeugnis

der Reife

zuerkannt.

Breslau, den 3 ten März 1911.

Königliche Prüfungskommission.

Dr. Minckauer Königlicher Kommissar.

Dr. Hacht Vertreter des Magistrats.

Prof. K. Raab Direktor.

Lumpff Professor.

H. Mittel Professor.

Dr. Albrich Professor.

Dr. Lenger Professor.

F. Pelz Prüfungsleiter.

Präsident des Prüfungsausschusses hat sich seine Prüfung im Griechischen übergeben und diese gut bestanden. Die Prüfungswende hat ebenfalls gut bestanden. Die Prüfungswende ist ebenfalls gut bestanden.

Breslau, d. 26. October 1911.

Präsident des Prüfungsausschusses
Präsident des Prüfungsausschusses

Van mei 1906 tot maart 1907 verbleef Edith te Hamburg bij haar oudste zus Else, gehuwd met de huidarts Dr. Max Gordon, beiden "volslagen ongelovig. Religie was er helemaal niet in dit huis." Links staat Edith naast Else, met haar tweede kindje, Werner. – Jaren later slaagde Edith er in, door haar geduldige en fijngevoelige tussenkomst, het broze huwelijk van haar zus en schoonbroer te redden. In 1939 week de familie uit, deels naar Noorwegen, deels naar Columbië.

nog vaker zullen ontmoeten, dat zij iets nieuws nodig heeft: om anders te worden, moet zij ergens anders zijn. Zij gaat naar Hamburg, waar haar oudste zuster die een tweede kind verwacht, een moeilijke huwelijksrelatie beleeft. Een jaar later keert Edith, grijpt tot een jonge vrouw, terug naar huis, naar Breslau. Ook de religieuze vragen acht zij opgelost: zij heeft het geloof de rug toegekeerd, "heel bewust en uit vrije beslissing ..."

Deze studiepauze heeft haar niet enkel voorbereid om de volgende studie jaren bijna splenderwijs de baas te blijven, maar heeft ook haar plaats binnen de familie helemaal veranderd. Uit het troetelkind is een volwassen dochter en zus gegroeid!

En niet enkel dat. Meer en meer laat Edith het familieleven opzij liggen. Allen lijden daaronder – zij alleen niet. Zij vat haar levensproject in deze woorden samen: "Wij zijn op de wereld om de mensheid te dienen." Daarin drukt zij haar hooggespannen ethisch idealisme uit; zij heeft inderdaad een eminent sociaal verantwoordelijkheidsbesef, verbonden met een sterk gevoel van solidariteit met alle mensen. Maar er zit ook een protest in: de interesses van haar talrijke familieleden zijn de hare niet meer. Een kring van nieuwe vriendinnen en vrienden zwermt bewonderend om haar heen. Haar ongewone begaafdheid om de gedachten van anderen in zich op te nemen, zich in de anderen in te voelen, gevoegd bij

Als studente heeft Edith deze groep kinderen uit een home op de Warteberg, nabij Obernigk, herbaaldelijk bezocht. Haar interesse voor de opvoedkundige problemen van haar tijd zette haar er toe aan ook informatie in te winnen in sociale centra en vormingsinstellingen voor blinden, gehoorgestoorden, moeilijk studerende ... Het huis op de Warteberg werd bestuurd door de diaconessen van het moederhuis van Schloss Miechowitz, Opper-Silezië en was gesticht door Eva von Tiele-Winckler, een leerlinge van Bodelschwings.

Op 28 april 1911 liet Edith zich inschrijven aan de universiteit van Breslau. Zij genoot met volle teugen van haar "academische vrijheid". Omdat ze niet gebonden was aan een bepaald studieprogramma, schreef ze in voor de cursussen die haar het meest aanstonden. Later bekende zij evenwel dat het ontbreken van een vakkundige begeleiding ook nadelige gevolgen had gehad voor haar vorming. Niettemin voelde Edith zich steeds "diep dankbaar tegenover de staat, die mij academisch burgerrecht en vrije toegang tot de geesteswetenschappen van de mensheid toestond. Al die kleine voorrechten die onze studentenkaart ons verzekerde ... wekten in mij het verlangen om later, door mijn beroepsarbeid, het volk en de staat mijn dankbaarheid te tonen".

Universität Breslau.

Anmeldungs-Buch

der
Studierenden der *juristisch. u. polit. Fakultät*
Fräulein *Edith Stein*
geboren, den *12. 10.* 18 *91.*

immatrikuliert } den 28. April 1911
und inskribiert }

Edith hield heel veel van de natuur en maakte graag lange wandeltochten. Vermoedelijk in de zomervakantie van 1911 maakt ze een uitstap naar de Sneeuwkop, het hoogste punt van het Reuzengebergte. Rechts op de foto zien we Erna; beneden, Edith. De andere meisjes zijn vriendinnen.

haar waarachtigheid en haar vreugde wanneer ze zich in kan zetten, dat alles maakt voor haar de weg open naar veel relaties en activiteiten: lezingen, seminaries, repetities, medewerking met studentenkringen, sociale en politieke verenigingen, gezellig samenzijn ...

”Deze bestendige inspanning van alle krachten wekte in mij het gelukkigmakend gevoel van een hoogstaand leven en ik zag mezelf als een bevoorrecht iemand. Zo leefde ik in het naïeve zelfbedrog dat met mij alles in orde was.” Niemand durft tegenover haar nog een woord van kritiek of afkeuring te uiten, maar zelf meet zij zich tegenover iedereen dit recht aan, ”dikwijls op spottende en ironische toon”.

En toch is het juist in deze periode dat de eerste voorboden van een depressieve levensangst zich aanmelden. De lezing van een tendensroman, die haar met afschuw vervult, stort haar in een periode van levensmoeheid en wantrouwen. Als men haar na een familiaal ongeval met moeite aan de verstikkingsdood kan ontrukken, komt er een diepe spijt in haar op. Edith schrikt op van zichzelf ... Maar nog stapt zij er over heen.

▷ *Deze foto uit 1913 toont ons vier gezusters Stein na een partijtje tennis: Rosa, Erna, Frieda en rechts Edith. Deze laatste was niet enkel voor geesteswetenschappen opvallend begaafd, maar haalde ook altijd goede punten op school voor tekenen en turnen. Zij danste uitstekend, hield van roeien en sleeën.*

Boven links: Zomervakantie 1911 te Gross-Aupa, langs de Boheemse kant van het Reuzengebergte. Met vriendinnen. Vooraan links Erna Stein met haar verloofde Hans Biberstein in het midden, en links achter hem Edith, met het haar boven de oren opgestoken. Het mooiste van deze vakanties waren de avonden, schrijft Edith. Tot diep in de nacht werd van gedachten gewisseld, maakten we persoonlijke toekomstplannen en spraken over "de idealen die wij door ons werk in de wereld wilden doen zegevieren".

Boven rechts: Zomervakantie 1911. Rechts achteraan: Edith. Vooraan haar toekomstige schoonbroer Hans Biberstein. Edith noemde Hans een "witte raaf onder de studenten", want hij was een gepassioneerde voorstander van de gelijkberechtiging van de vrouw. Heel de groep was lid van de Pruisische vereniging voor vrouwenstemrecht.

Selmut Sarringa

Eine Geschichte aus unster Zeit
von Hermann Popert

Für das deutsche Volk herausgegeben
vom Dürerbunde

Zwanzigste Auflage
Sundertstes Tausend

I + 9 + I + 2
Verlegt bei Alexander Köhler
in Dresden

De roman die Edith zo diep verontrust en terneer gedrukt bad. Zij leert er het studentenleven kennen van een kant die zo tegengesteld is met haar idealisme: alcoholmisbruik, duellieren, morele mistappen ... Het opdringerige pleidooi voor het noordelijke ras, belichaamd in de Friezen, heeft Edith waarschijnlijk tegen de borst gestuit. Het grote Bach-feest dat in 1912 te Breslau gehouden werd, hielp haar over haar depressie heen.

No. 458

Vir Rektor und Senat der Königlich Preussischen Universität zu Breslau

betreffend Antrag eines Abgeordneten, des Fräulein
Luise Klein,

geboren zu Breslau,
welcher sich verloben will mit dem Herrn Dr. phil. jur. h. c.
Friedrich Wilhelm Klein

zu dem akademischen Rat der Universität zu Breslau
Realgymnasium
welcher sich verloben will mit dem Herrn Dr. phil. jur. h. c.
Friedrich Wilhelm Klein

am 28. April 1911 bei der Versammlung der Fakultät
sich geäußert hat
und die Fakultät für die Verlobung des Fräulein
Luise Klein mit dem Herrn Dr. phil. jur. h. c.
Friedrich Wilhelm Klein

der Fakultät in der Sitzung

beschlossen hat.
Die Fakultät hat die Verlobung des Fräulein Luise Klein
mit dem Herrn Dr. phil. jur. h. c. Friedrich Wilhelm Klein
für die Verlobung des Fräulein Luise Klein
mit dem Herrn Dr. phil. jur. h. c. Friedrich Wilhelm Klein
3. Jan. 1911

1. Einweisung in die Provinzialverwaltung
2. Einweisung in die Germania des Tacitus } bei Prof. Dr. Schröder
3. Deutsche Sprache } " " " Liebs
4. Psychologie } " " " Stern

Eindiploma van de universiteit van Breslau.

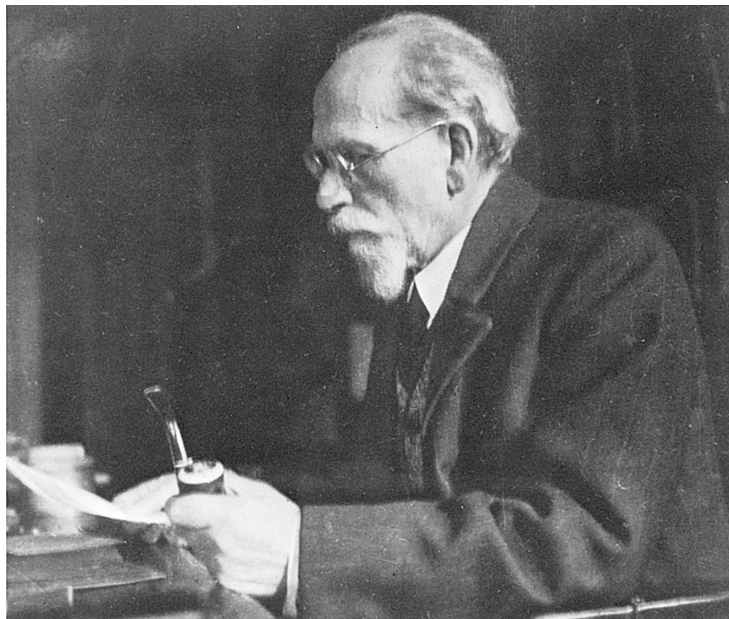
GÖTTINGEN

”... de blik op nieuwe werelden...”

In de eerste helft van Ediths leven heeft wel geen stad voor haar zulk een betekenis gehad als Göttingen! Hier werd zij, ”bijna zonder het te bemerken, langzamerhand omgevormd”.

In de atmosfeer van het Breslause universiteitsleven had Edith zich thuis gevoeld, bevoorrecht en gestimuleerd. En toch ervaart zij plots dat alles wat haar lief geworden is, haar te eng is. ”Ik zou hier nog heel veel hebben kunnen bijleren”, schrijft ze, ”maar ik werd voortgestuwd.”

Vier semesters lang is zij in Breslau overwegend met psychologie bezig geweest en altijd opnieuw kwam ze daarbij de naam tegen van de filosoof Edmund Husserl en zijn fenomenologische methode. Deze is voor Husserl geen inhoudelijke filosofie, maar zij vangt aan ”bij de dingen zelf”, kijkt echter verder dan alleen maar het ’feitelijke’ en zoekt het *wezen* te vatten van ”wat zich aan ons vertoont”. Edith schrijft: ”De blik richt zich van het subject weg naar de dingen, kennen is weer een ontvangen dat zijn wet van de dingen krijgt, en niet een bepalen dat aan de dingen zijn wet opdringt.” Zij fundeert haar overgang van de psychologie naar de fenomenologie in deze zin dat het de psychologie ”ontbrak aan het noodzakelijke fundament van helder gestelde groundbegrip-

Edith was omwille van Husserl naar Göttingen gegaan; hun vriendschapsrelatie bleef tot de dood van Husserl bestaan. Edmund Husserl, geboren in 1859 te Prossnitz/Mähren, studeerde te Leipzig, Berlijn en Wenen, kwam via de mathematica naar de filosofie, werd professor te Halle voor hij ordinarius werd te Göttingen. In 1900–1901 waren de twee volumes van zijn ”Logische onderzoekingen” verschenen en in 1912 zijn ”Ideeën”, werken die Husserls fenomenologische methode wereldwijd bekend maakten.

Edith kwam op 17 april 1913 te Göttingen aan. Bij een eerste rondgang door de stad vielen haar de talrijke gedenkplaten op aan huizen waar prominente persoonlijkheden gewoond hadden. Intussen hangt er ook zo een gedenkplaat voor Edith Stein aan de gevel van haar eerste verblijfplaats, Lange Geismarstraat 2; het huis hoort toe aan de schilder Wilhelm Gille. De gedenkplaat werd op 9 november 1973 aangebracht op besluit van de Cultuurraad.

pen”, terwijl de fenomenologie ”eigenlijk helemaal bestond in dit verhelderingswerk, waardoor je het gereedschap om te denken zelf smeedde”.

Haar beslissing rijpt snel: voor het zomersemester van 1913 moet zij naar Göttingen! En zij wordt al meegesleurd door het nieuwe dat daar op haar wacht.

Innerlijk weet Edith, al geeft ze dit zichzelf maar half toe, dat het om meer gaat dan om een interessant semester op vreemde bodem.

Te Göttingen zal zij inderdaad mensen leren kennen en ervaringen te verwerken krijgen die als Godsgezanten op haar weg komen. Zelfs als zij ze nog niet als zodanig erkent, leiden zij haar toch verder – ”de grootste beslissing van haar leven tegemoet”, zal ze later schrijven. Er ontstaan relaties met mensen die een voor haar ”tot dan toe volledig onbekende wereld” beginnen open te leggen. Het is de wereld van het geloof, die voor Edith weliswaar nog in de eerste plaats een ”domein van fenomenen” is. Toch verdiende het ernstig nadenken, want mensen die zij bewonderde en die haar overtroffen, leefden in dat geloof. En haar relatie met deze mensen ”was dieper en mooier dan de vroegere vriendschappen uit mijn studietijd. Voor de eerste keer was niet meer ikzelf het leidende en bewonderde subject ...”

Edith ervaart duidelijk hoezeer de periode van Göttingen ”het begin van een nieuwe levensfase” is. Want ook dit ondervindt ze voor de eerste keer in haar leven: dat opgaven die zij zelf gekozen heeft haar krachten dreigen te boven te gaan, weerstand bieden aan de greep van haar verstand en wil. Zij kan de verlatenheid en ontmoediging niet meer van zich afschudden. Zij voelt zich soms uitgeput en daardoor terneergeslagen. Soms overvallen haar gevoelens van vertwijfeling, ja doodsfantasieën.

In de zomer van 1914 breekt de wereldoorlog uit. Klaarwakker beleeft Edith dit grote gebeu-